

СУТЬ І СКЛАДНИКИ МІЖСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИН КУРСАНТІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

У статті розкривається суть міжособистісних взаємин курсантів як прагнення їх досягати успіху в сумісній правоохоронній діяльності, володіння знаннями і вміннями побудови нормативно-правових міжособистісних стосунків, розвиток морально-вольових якостей у навчально-виховному процесі. Акцентується увага на особистості офіцера, який з позицій викладача і виховника впливає на формування міжособистісних взаємин курсантів.

Ключові слова: викладач, курсанти, міжособистісні взаємини, успіх, навчально-виховний процес.

В статье раскрывается сущность межличностных взаимоотношений курсантов как стремление их достигать успеха в совместной правоохранительной деятельности, владение знаниями и умениями построения нормативно-правовых межличностных отношений, развитие нравственно-волевых качеств в учебно-воспитательном процессе. Акцентируется внимание на личности офицера, который с позиций преподавателя и воспитателя влияет на формирование межличностных взаимоотношений курсантов.

Ключевые слова: преподаватель, курсанты, межличностные отношения, успех, учебно-воспитательный процесс.

The article reveals the essence of interpersonal relationships of the cadets as their determination to achieve success in mutual law-enforcement activity, mastering the knowledge and skills for building the regulatory and legal interpersonal relationships, development of moral and volitional qualities in the educational process. Special attention is paid to the personality of the officer who from the position of the teacher and tutor influences the formation of interpersonal relationships of the cadets.

Keywords: the teacher, cadets, interpersonal relationships, success, the educational process.

Постановка проблеми. Сьогодні ведуться багатовекторні дискусії щодо ефективності української вищої військової освіти, результати якої здебільшого залежать від якості взаємовідносин, що складаються в самому освітньому середовищі. Саме від цієї взаємодії залежить вирішення питань про якість нашого завтрашнього життя, політична культура суспільства та

гармонійний шлях його розвитку. Формування міжособистісних взаємин курсантів – складний і багатофакторний процес. Оскільки процес формування міжособистісних взаємин є довготривалим і вимагає певної чіткості, логічності, то про його якість має йтися ще в роки підготовки курсантів до професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У дослідженні О. Аксьонової [1] виявлені фактори, що впливають на процес формування готовності курсантів військових інститутів до управління соціально-психологічним кліматом військового колективу; у І. Попович [2] з'ясовані психологічні механізми впливу соціально-психологічних очікувань на процес міжособистісної взаємодії у курсантській групі.

Метою статті є з'ясування суті і виявлення складників міжособистісних взаємин курсантів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу системи МВС України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес формування міжособистісних взаємин між курсантами має всі ознаки системи, а саме: сукупність елементів (склад); характер зв'язку і взаємодії елементів (структура); певний рівень цілісності (наявність загальної структури, що об'єднує всі елементи системи і складає певну ієрархію; показниками цілісності системи є такі характеристики: узгодженість усіх функцій елементів системи, що забезпечує досягнення заданої якості та її функціонування в цілому); ієрархічність як спосіб організації вертикальної супідрядності елементів системи (взаємодія систем із зовнішнім середовищем); цілеспрямованість (процеси цілепокладання, цілеспрямованої діяльності; цілеспрямованість системи визначає її мета).

Отже, будь-яка педагогічна система складається із певної кількості складників, об'єднаних на основі зв'язків, що існують між ними, і взаємодіють із оточуючим середовищем та іншими системами, що уможлиблює її функціонування в цілісності. Розглядаючи формування міжособистісних взаємин курсантів як підсистему цілісної системи

формування іміджу сил охорони правопорядку представимо її як *єдність мети, завдань, змісту, функцій, організаційних форм, методів впливу педагогічного колективу на побудову стосунків серед курсантів.*

В основу системи формування міжособистісних взаємин курсантів у навчально-виховній роботі покладено принципи єдності, наступності, взаємозв'язку та взаємодії усіх складників підсистеми.

Метою формування міжособистісних взаємин курсантів є розкриття їх духовного, комунікативного, професійного, творчого потенціалу в процесі спілкування. Виходячи із мети, визначимо основні завдання: опанування курсантами знаннями правил, моральних норм побудови міжособистісних взаємин і виявлення поведінки; формування партнерських (рівноправних) взаємин між представниками різних статей на основі загальнолюдських, національних, особистісних цінностей, що сприяє до виконання професійних ролей, усвідомленню та ствердженню себе як представника гармонійного суспільства; орієнтування мотиваційно-ціннісної сфери курсантів на виявлення дружніх взаємин, прагнення до взаєморозуміння, активної міжособистісної взаємодії під час спілкування; визначення позитивно-ціннісного ставлення до себе та до інших людей, відчуття самоцінності.

Мотиваційно-ціннісний складник міжособистісних взаємин курсантів характеризується наявністю потреби партнерської взаємодії, прагненні курсантів до активної міжособистісної взаємодії, ціннісного ставлення до людини. Мотиви виникають, розвиваються і формуються на основі потреб, які є джерелом активності людини. Вони регулюють її поведінку, визначають спрямованість мислення, почуттів, волі. Емоційні процеси, відбиваючись у суб'єктивних переживаннях, оцінюють потреби особи і ті обставини, які сприяють або заважають їх задоволенню, тим самим стимулюючи індивіда до відповідних поведінкових актів.

У дослідженні акцентуємо увагу на потребах особистості взаємодіяти з іншими людьми: потреба у престижі проявляється у прагненні виразити свої особистісні якості через визнання, схвалення, позитивні оцінки з боку іншої

людини; потреба бути індивідуальністю проявляється у прагненні до такого спілкування, за якого можна було б «прочитати» на обличчі, у мові, поведінці іншої людини визнання своєї неповторності, унікальності; потреба бути серед інших проявляється у спілкуванні заради самого спілкування, заради теплих, дружніх взаємин, заради усунення дискомфорту самотності; потреба у психологічній безпеці – спілкування відбувається з метою усунення напруги, тривоги, зниження відчуття страху.

Змістовно-діяльнісний складник включає знання про суть і зміст міжособистісних взаємин, знання норм, цінностей взаємин, усвідомлення необхідності їх дотримуватися; віддзеркалює поведінку майбутніх офіцерів, яка будується на гуманних засадах, моральній і правовій основі, повазі прав, гідності й честі та самоконтролі в різних ситуаціях міжособистісної взаємодії (навчальних, професійних, ділових, сімейно-побутових сферах діяльності).

Змістовно-діяльнісний складник міжособистісних взаємин курсантів включає в себе знання про норми, правила міжособистісної взаємодії, які сприяють установленню позитивних взаємин і запобігають виникненню конфліктних ситуацій, змісту цінностей, які орієнтують курсанта у виборі міжособистісної взаємодії, правила міжособистісного спілкування, про ознаки виявлення рівноправності у міжособистісних взаєминах, про оптимальні способи поведінки у ситуаціях міжособистісної взаємодії.

Особистісно-діяльнісний аспект міжособистісних взаємин курсантів включає певні форми невербального мовлення, дотримання правил міжособистісного спілкування, вимагає здатності змінювати звичні стереотипи взаємодії з іншими, потребує уміння обирати оптимальну стратегію спілкування відповідно до конкретної ситуації.

Таким чином, змістовно-діяльнісний складник міжособистісних взаємин курсантів виявляється у їхніх морально-ціннісних діях, учинках; у здатності обирати відповідну тактику і стратегію поведінки з урахуванням особливостей ситуації взаємин, особистої потреби і конкретної обстановки; в

умінні уникати й ефективно розв'язувати конфліктні ситуації; у спроможності протистояти деструктивним формам поведінки; у здатності осмислювати реальні результати своїх учинків й умінні вносити корективи у свою поведінку.

Поведінка курсантів у міжособистісних взаєминах визначається їх моральними переконаннями, життєвими цінностями, рівнем сформованості знань про правила і норми взаємин, що свідчить про нерозривний зв'язок названих складників структури міжособистісних взаємин. Вона віддзеркалює ставлення до іншої людини, самоповагу до себе, рівень сформованості особистісних якостей.

Важливими характеристиками особистісно-рефлексивного складника міжособистісних взаємин є такі якості особистості курсанта, як: здатність до співчуття, виявлення толерантності, уважності, тактовності, делікатності, коректності; гуманність, взаємопідтримка.

Зміст формування міжособистісних взаємин курсантів реалізовувався у процесі організації різних видів діяльності, зокрема навчально-виховної, науково-дослідної, громадської, ігрової, культурно-дозвіллевої, соціально-комунікативної, самоосвітньої. При цьому обов'язковим вважалося: спрямованість змісту професійної підготовки на реалізацію соціально цінних потреб особистості курсанта (задоволення потреби у спілкуванні, у взаємодії, розкриття кожним вихованцем своїх можливостей, здібностей); ціннісно-орієнтований характер діяльності (пізнання людських взаємин у їх різноманітті, формування особистісної позиції курсанта, розвиток навичок конструктивної взаємодії); спрямованість змісту діяльності на розвиток мотиваційно-ціннісної, пізнавальної, діяльнісної сфер; розширення сфери позанавчальної діяльності курсанта, і, зокрема, спільної діяльності з викладачами і вихованцями.

Реалізація інформаційної функції передбачає знання норм, правил побудови дружніх взаємин з одногрупниками, володінням навичками та вміннями налагоджування доброзичливих стосунків у міжособистісний

взаємодії. Спонукальна функція визначає зміст ціннісних орієнтацій, мотивації до пізнавальної активності курсантів у побудові міжособистісних взаємин. Спільна діяльність та спілкування спрямовують курсантів на актуалізацію набутих знань, умінь та навичок, що дозволяють їм успішно налагоджувати взаємини з іншими людьми, приймати обґрунтовані рішення в ситуаціях міжособистісної взаємодії (діяльнісна функція). Виокремленні функції пов'язані між собою та складають основу формування міжособистісних взаємин студентів.

Щоб організувати навчально-виховний процес у вищій військовій школі, необхідно комплексно підійти до цього питання, залучити до роботи усі управлінські ланки. У формуванні майбутнього правоохоронця необхідно урізноманітнювати, удосконалювати форми і методи навчально-виховного впливу, використовувати й знаходити більш ефективні прийоми індивідуального підходу до особистості, як того вимагає сьогодення.

Відповідно до змісту формування міжособистісних взаємин курсантів ефективними виявилися *форми* роботи зі студентами: інформаційні лекції, ділові ігри.

Методи формування міжособистісних взаємин визначаємо як способи взаємопов'язаної діяльності викладача й курсантів з метою вироблення в останніх стійких звичок і навичок міжособистісної поведінки, розвиток умінь конструктивної взаємодії у взаєминах із одногрупниками і викладачами.

У курсантських групах проводилася групова дискусія з проблематики формування корпоративного іміджу сил охорони правопорядку як чинника психологічної безпеки. Це сприяло розумінню курсантами значущості формування іміджу сил охорони порядку. У процесі дискусії вони визначали перспективні напрями розвитку та корекції іміджу сил охорони порядку.

У процесі формування міжособистісних взаємовідносин офіцерів підрозділів і курсантів одним із механізмів є вплив однієї особи на іншу. Під міжособистісним впливом розуміється процес і результат зміни одним індивідом поведінки іншої людини, її установок, намірів, уявлень, оцінок.

У цілому, процес міжособистісного психологічного впливу формують стратегія, тактика, засоби, форми, аргументація і критерії ефективності впливу. Стратегія поділяється на імперативну, маніпулятивну, розвивальну.

Тактики впливу необхідно застосовувати в контексті проблеми передбачення й управління поведінкою людей, що перебувають у міжособистісній взаємодії. Доведено, що ефективність більшості тактик у впливі на підлеглих різниться від ефективності тих самих тактик у впливі на керівників. Єдиною тактикою, яка не залежить від спрямованості впливу, є переконання, взаємопов'язане з особистим впливом.

Відносно засобів впливу, розрізняють вербальні і невербальні особливості дії одного суб'єкта на інший. Щодо форм міжособистісного впливу, вони можуть бути мовні (письмові й усні) та наочні. Стосовно системи аргументації, вона передбачає як абстрактні докази, так і знання конкретного характеру, наприклад цифрова, фактологічна інформація, яка легше сприймається, запам'ятовується й зіставляється. Критерії ефективності впливу поділяють на стратегічні, тобто віддалені в перспективі, та тактичні, тобто проміжні.

Застосовуючи ці стратегії, тактики, засоби впливу до кожного підлеглого окремо та в цілому до колективу, а також використовуючи соціологічні методи вивчення особового складу, командири підрозділів мають загальну картину про стан справ у підрозділі. Аналізуючи дані, офіцери підрозділів виявляють лідерів (неформальних лідерів), аутсайдерів, мікрогрупи та відокремлені колективи і вживають заходів щодо згуртування підрозділу. Лідер військового колективу може бути офіційним, коли він призначається відповідно до штатної розстановки й виконує покладені на нього функції керівника, і неформальним, що визнається колективом стихійно за його високі якості та значущість тих ролей, які він реалізує в колективі та в інтересах колективу. Для командирів підрозділів оптимальним вважається варіант, коли формальний лідер-керівник водночас є неформальним лідером. За цих умов його діяльність здійснюється

максимально ефективно і найповніше виявляє психологічний потенціал колективу. У колективі за певних обставин часто виникають неофіційні групи, що так само висувають своїх лідерів, як це часто трапляється у навчальних групах. Якщо міжособистісні стосунки у групі підпорядковані загальній меті, то наявність лідерів неофіційних груп не тільки не заважає, а й допомагає колективу розв'язувати поставлені завдання. Якщо ж цілі діяльності окремих угруповань перестають бути підпорядкованими загальній меті, то колектив, по суті, перетворюється на конгломерат окремих груп, в яких не лише лідери, а й усі члени можуть вступати в антагоністичні міжособистісні стосунки. Офіцерам важливо вчасно помічати ці процеси в колективі, щоб запобігати його руйнуванню та розпаду.

Висновки. У формуванні міжособистісних взаємовідносин значну роль відіграє підготовка офіцерів підрозділів до організації педагогічної взаємодії з курсантами, знання їх індивідуальних особливостей та вміння спостерігати, виявляти і вносити корективи в поведінку особового складу.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. У подальших дослідженнях міжособистісні взаємини курсантів слід розглядати невід'ємним складником формування іміджу сил охорони правопорядку, що відбувається в процесі професійної підготовки.

Література

1. Аксьонова О. М. Система педагогічної підготовки майбутніх офіцерів до управління соціально-психологічним військового колективу (виховний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 20.02.02 «Військова педагогіка та психологія» / О. М. Аксьонова. Хмельницький, 1998. – 16 с.

2. Попович І. С. Соціально-психологічні очікування в міжособистісній взаємодії у групах курсантів вищих навчальних закладів МВС України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи» / І. С. Попович. – К., 2005. – 23 с.